

Pavel Soukup

(Centrum medievistických studií, Praha)

KAZATELSKÝ PROVOZ V BETLÉMSKÉ KAPLI V DOBĚ HUSOVĚ

Jan Hus je nepochybně nejznámějším kazatelem českých středověkých dějin. Generace badatelů podrobně prozkoumaly jeho životopis a zaměřily se také na ediční zpřístupnění jeho textů. Zásluhou Václava Flajšhans, Anežky Vidmanové a Jiřího Daňhelky tvoří sbírky kázání významnou část publikovaného Husova díla. Solidní stav vydávání Husových kázání však sám o sobě nezaručuje znalosti o tom, kdy, jak a co Hus kázal. Otázka, do jaké míry dochované postily dokumentují Husovu kazatelskou praxi, nemá jednoduché řešení. Tematika a frekvence kázání v Betlémské kapli tak zůstává nejasná. V dosavadní literatuře najdeme rozličné údaje o tom, kolik kázání Hus v Betlémě pronesl. S prvními odhady přišel Václav Flajšhans a jeho čísla se v bádání tradují až do současnosti. V předmluvě svého vydání *Sermones de sanctis* Flajšhans propočítal počet Husových vystoupení na betlémské kazatelně podle zakládací listiny kaple z 24. května 1391. Ta stanovovala povinnost kázat o nedělích a svátcích dvakrát, v adventě a postě dopoledne. V průměru bylo podle Flajšhans 100 zasvěcených dní v roce, takže Hus musel ročně vypracovat 200 kázání a za deset let v Betlémě (1402–1412) jich pronesl 2000¹. Nedlouho potom týž autor zvýšil svůj propočít na 250 kázání ročně. Důvod neuvedl, patrně však tentokrát započítal i všední dny v adventu

---

¹ J. Hus, *Sermones de sanctis*, ed. V. Flajšhans, Praha 1907 (Spisy M. Jana Husi, 7–8), s. V.

a postě. Protože Hus kázal už před nástupem do Betlémské kaple, odhadl Flajšhans počet kázání proslovených před odchodem do exilu na 3000².

Jan Sedlák ve svém životopise Jana Husa upozornil na to, že zakládací listina předpokládala po zřízení druhého kazatelského místa střídání obou kněží na kazatelně³. Václav Novotný přišel s domněnkou, že ustanovení druhého kazatele (měl jím být Jan Štěkna) vedlo ke zvýšení počtu kázání v kapli. Upozornil na dohodu uzavřenou 1. dubna 1403 mezi správcem Betlémské kaple Janem Husem a místně příslušným farářem Mikulášem Zeiselmeisterem, podle níž se v Betlémě kázalo denně. Kazatelé podle Novotného asi alternovali, Husovy postily ale každopádně nasvědčují tomu, že kázal i několikrát týdně⁴. Každodenní kázání předpokládala také Anežka Vidmanová a dokládala to rovněž dohodou s Zeiselmeisterem. Za deset let Husovy služby se podle ní v Betlémské kapli kázalo více než 3500 krát a většinou – byť ne výhradně – mluvil právě Jan Hus⁵. Také Peter Hilsch ve své husovské biografii interpretoval smlouvu s Zeiselmeisterem tak, že se v Betlémské kapli kázalo denně. Přesto ale převzal Flajšhansův odhad a uvedl, že pokud se Hus držel předpisů, musel vypracovat 200 kázání ročně⁶. Thomas Fudge se přiklonil k odhadům Flajšhansa a Vidmanové, když napsal, že Hus během svého rektorování v Betlémské kapli přednesl 3000 až 3500 kázání, tedy téměř jedno denně; počet 3500 kázání udává i František Šmahel⁷.

² *Mistra Jana Husi sebrané spisy*, díl 6, edd. M. Svoboda, V. Flajšhans, Praha 1908, s. IV.

³ J. Sedlák, *Mistr Jan Hus*, Praha 1915, s. 95.

⁴ V. Novotný, *M. Jan Hus. Život a dílo*, díl 1/1, Praha 1911, s. 89–90.

⁵ A. Vidmanová, *Hus als Prediger*, „Communio Viatorum“ 19, 1976, s. 65–81, zde s. 66.

⁶ P. Hilsch, *Johannes Hus (um 1370–1415). Prediger Gottes und Ketzer*, Regensburg 1999, s. 59, 64; T. Krzenck, *Johannes Hus Theologe, Kirchenreformer, Märtyrer*, Gleichen 2011, s. 72, který je v této pasáži závislý na Hilschovi, rovněž mluví o 200 kázáních ročně.

⁷ T.A. Fudge, *Jan Hus. Religious Reform and Social Revolution on Bohemia*, London 2010, s. 59; F. Šmahel, *Jan Hus. Život a dílo*, Praha 2013, s. 89.

Diskrepance mezi odhady (2000 až 2500 oproti 3000 až 3500) je důsledkem toho, zda se ten který autor opírá o zakládací listinu z roku 1391, nebo o dohodu z roku 1403. Někteří historikové zjevně nepovažují dohodu s Zeiselmeisterem za směrodatnou pro výpočet a předpokládají, že Hus kázal zhruba v intencích zakládací listiny. Zřejmé přitom je, že všichni autoři vycházejí z normativních pramenů. Vedle nich máme k dispozici nečetné zmínky jiných osob o Husově kázání a především dochované sbírky Husových kázání. Jejich dokumentární hodnota je samozřejmě sporná, neboť s nimi nemůžeme pracovat jako s úplnými protokoly kazatelských vystoupení. Pakliže se tento článek bude zabývat řešením otázky, jak často Jan Hus kázal, bude to zároveň podnětem k úvaze nad tím, jaký je vztah mezi dochovanými postilami a reálným kazatelským vystoupením a jaká byla Husova praxe při písemném zachycování jeho kázání. Kromě toho se tato studie zaměří na problém, kdo kromě Husa v době jeho správcovství v Betlémě kázal, protože ani tato otázka není bez komplikací.

Zakládací listina vydaná Janem z Mühlheimu 24. května 1391 ukládala správci Betlémské kaple povinnost kázat tak, jak bylo zvykem i v jiných kostelích: o jednotlivých svátečních dnech slavených v církvi vždy dvakrát, ráno a po obědě, v adventu a postu naopak pouze jednou, a to ráno. Zatímco kázání v českém jazyce představovalo kaplanovu povinnost, sloužení mši bylo ponecháno na jeho uvážení⁸. Pokud by pražský obchodník Kříž, který dal k dispozici pozemek pro stavbu kaple, naplnil svůj úmysl fundovat druhého kazatele, měli se oba kněží v kázání střídát. Případní další duchovní neměli kazatelský provoz v Betlémě narušovat, ale

---

⁸ *Základy starého místopisu pražského (1437–1620)*, oddíl 1: *Staré Město pražské*, díl 2: *Ochoz XIIa–XXX*, vyd. J. Teige, Praha 1915, s. 796: „ut dictus capelanus ad sonum campane diebus singulis ab ecclesia celebribus mane et facto prandio et tempore adventus et quadragesime mane tantum horis solitis et prout in aliis ecclesiis predicari est consuetum, verbum dei communi populo civitatis in vulgari Boemico ad predicandum sit astrictus“.

zřejmě se na něm nemuseli ani podílet⁹. Prvním správcem kaple se stal Jan Protiva z Nové Vsi, který byl v této funkci potvrzen hned roku 1391. Problematictější je místo druhého kazatele, které hodlal zřídit Kříž. Jeho kandidátem byl zřejmě cisterciák Jan Štěkna, který se po Křížově boku účastnil příprav k založení kaple¹⁰. Kronika univerzity pražské jej k roku 1393 nazývá „pro tunc predicator autenticus in Betlehem“¹¹. Nemáme však žádný doklad o jeho oficiálním jmenování a v dochovaných písemnostech, byť souvisejí se studentskými kolejemi přidruženými ke kapli, s titulem betlémského kazatele nevystupuje. Historikové se proto kloní k názoru, že se Jan Štěkna kazatelem v Betlémské kapli nestal.

Kromě absence úředních dokumentů bývají uváděny další argumenty. Z nich nepadá na váhu Štěknovo členství v cisterciáckém řádu¹², protože podle zakládací listiny světským knězem musel být rektor kaple, tj. Mühlheimův kazatel, zatímco Kříž mohl jmenovat druhým kazatelem jakéhokoli klerika. Závažnější je poukaz na to, že kaple byla vysvěcena teprve 25. října 1394¹³. Proč tedy univerzitní kronika označila Štěknu za kazatele v Betlémě? Adjektivum „autenticus“ může odkazovat na oficiální potvrzení, o jehož existenci však panují důvodné pochyby; stejně dobře ale může znamenat prostě „slovutný“¹⁴. Vědělo se o tom, že Štěkna byl vybrán na místo druhého kazatele a čekal na dostavění kaple? Nebo v ní kázal ještě před vysvěcením? V každém případě jeho

⁹ *Ibidem*, s. 797.

¹⁰ *Ibidem*, s. 795.

¹¹ *Fontes rerum Bohemicarum*, díl 5, edd. J. Emler, F. Palacký, Praha 1893, s. 568.

¹² Z. Nejedlý, *Dějiny husitského zpěvu*, díl 2, Praha 1954, s. 161.

¹³ *Základy starého místopisu pražského*, díl 1/2, s. 800; F. Šmahel, *Husitská revoluce*, díl 2, Praha 1995, s. 211, klade k tomuto datu dokončení kaple. K pochybnostem o datu vysvěcení, které vznáší M. Holá, *Studentské koleje pražské univerzity a staroměstský měšťan Kříž*, „*Mediaevalia Historica Bohemica*“ 18, 2015, č. 2, s. 95–132, zde s. 102, podle mého názoru není důvod, neboť je doloženo poznámkou „Consecratum vero eodem die et anno“.

¹⁴ *Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum*, díl 1: A–C, Praha 1985, s. 338.

vztah k Betlému trval i nadále: pro kapli zakoupil opis *Tractatus fidei contra diversos errores* od Benedikta z Alignanu, dokončený na přelomu ledna a února 1395 v Českém Krumlově. Dochování tohoto rukopisu v Krakově zavdalo podnět k hypotéze, že již toho roku Štěkna odešel do Polska a knihu s sebou odvezl. S určitostí je v Krakově doložen v listopadu 1397 s titulem faráře v Przemankowě; předchozí známý držitel tohoto obročí zemřel na podzim 1395¹⁵. Dlouhodobý pobyt v Polsku Štěknovi každopádně znemožňoval být betlémským kazatelem, protože podle zakládací listiny bylo absentérství nepřipustné.

Otázka Štěknova betlémského kazatelství není bez významu ani pro dobu Husovu, protože cisterciák se v gravitačním poli kaple objevoval i v prvním desetiletí 15. století. S ohledem na některé formulace dokumentů z této doby i na časovou souslednost událostí považuji za nejpravděpodobnější řešení F.M. Bartoše, podle kterého jmenování druhým kazatelem zřejmě narazilo na potíže u arcibiskupské konzistoře. Když Štěkna nezískal potřebné potvrzení, odešel do Polska¹⁶. Zdá se, že si na arcibiskupství nepřáli posílení kazatelské činnosti a svolili pouze ke zřízení nekazatelského obročí. Ještě v červenci 1391 Mühlheim potvrdil Křížovi, že může v kapli fundovat oltář a u něj kazatele¹⁷; v roce 1393 vystupuje jako oltářník sv. Markéty kněz Matěj¹⁸. Jeho oltářní

---

¹⁵ Z. Siemiątkowska, *Jan Sczekna*, „Materiały i Studia Zakładu Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej“ 5, 1965, s. 34–75, zde s. 39–40; k rukopisu Kraków, Biblioteka Jagiellońska, 1234 srov. *Catalogus codicum manuscriptorum Medii Aevi Latinorum qui in Bibliotheca Jagellonica Cracoviae asservantur*, díl 7, ed. M. Kowalczyk, Kraków 2000, s. 191.

¹⁶ F.M. Bartoš, *První století Betléma*, in: F. Tábořský, *Betlémská kaple. O jejích dějinách a dochovaných zbytcích*, Praha 1923, s. 9–21, zde s. 19–20.

¹⁷ *Monumenta historica Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis*, díl 2, Praha 1834, s. 312–313.

¹⁸ V. Sokol, *Příspěvek k dějinám kaple Betlémské*, „Časopis Národního musea“ 92, 1923, s. 24–34; k datu *Pozůstatky desk zemských království Českého r. 1541 pohořelých*, díl 1, ed. J. Emler, Praha 1870, s. 551; M. Holá, *Studentské koleje*, s. 102.

beneficium bylo oficiálně potvrzeno až počátkem roku 1396, když už byla kaple dostavěna a snad i dobudována Křížova oratoř¹⁹. Matěj z Tučap byl ustanoven správcem oltáře sv. Markéty, Kateřiny a dalších svatých panen a Kříž mu uložil povinnost sloužit zpívanou mariánskou mši před ranním kázáním, a to po celý rok o nedělích a svátcích, v adventu a postě denně²⁰. Matěj zůstal oltářníkem v Betlémské kapli i po celou dobu Husova působení až do roku 1412, kdy jej vystřídal jistý Jakub; o jejich vlastních kázáních se však nikdy nehovoří²¹.

Kazatelna tak pravděpodobně zůstala vyhrazena hlavnímu správci kaple. Jan Protiva tuto funkci vykonával do roku 1396, kdy jej nejspíše vystřídal Štěpán z Kolína (konzistoriální potvrzení ovšem nemáme); po jeho rezignaci byl 14. března 1403 rektorem kaple prezentován a řádně potvrzen Jan Hus²². Místo druhého kazatele zůstalo oficiálně prázdné přinejmenším do roku 1409. Snad se je Kříž zdráhal obsadit kvůli ohledům na Jana Štěknu. Nápadné je, že v tomto směru nepodnikal žádné kroky až do Štěknovy smrti, která spadá před 20. duben 1407²³. Možná se obával, že by Štěkna jako někdejší designovaný druhý kazatel mohl vznášet nějaké nároky, jako to při nástupu Jana Husa učinil z nám neznámého důvodu Zbyněk z Čestína²⁴. Štěknovy vztahy s reformní skupinou pokazil jeho spor o remanenci se Stanislavem

¹⁹ Hypotézu o oratoři uvádí M. Holá, *Studentské koleje*, s. 102.

²⁰ J. Teige, *Základy*, díl 1/2, s. 800–801.

²¹ F. Šmahel, *Husitská revoluce*, díl 2, s. 331, pozn. 78.

²² B. Zilynská, *Pražská univerzita – patron církevních beneficíi?*, „Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis“ 47, 2007, s. 75–87, zde s. 81.

²³ Z. Siemiątkowska, *Jan Sczekna*, s. 54–60, uvádí poslední doklad o Štěknovi z Polska z roku 1407. Kvitance Václava Králíka z Buřenic z 20. dubna 1407 uvádí Štěknu jako mrtvého, srov. M. Svatoš, *Litevská kolej pražské univerzity (1397–1622)*, in: *Praha – Vilnius*, Praha 1981, s. 19–32, zde s. 22, pozn. 17; M. Holá, *Studentské koleje*, s. 110, pozn. 58.

²⁴ *Soudní akta konsistoře pražské*, díl 4, ed. F. Tadra, Praha 1898, s. 100; J. Teige, *Základy*, díl 1/2, s. 804.

ze Znojma roku 1405. A ještě roku 1411 se Kříž obával, že by Štěknovi nástupci mohli napadnout spojení Hedvičiny koleje s Betlémskou kaplí²⁵. Ve statutu koleje Kříž hovoří o betlémských kazatelích (zjevně se jedná o druhé kazatelské místo podřízené rektorovi kaple) jako o Štěknových nástupcích, formulace se však dá chápat tak, že jde o nástupnictví ve správě koleje, nikoli že by byl Štěkna betlémským kazatelem²⁶. Pokud Jan Štěkna před odchodem do Polska (nebo snad i za svých pozdějších pobytů v Praze) v Betlémě kázal²⁷, nečinil tak coby oficiální držitel kazatelského obročí.

Nadání druhého kazatele však Kříž nepouštěl ze zřetele. Při zřízení oltáře roku 1396 hovořil o kazatelích v množném čísle. V roce 1408 si nechal papežem Řehořem XII. potvrdit založení kaple, přičemž v příslušné petici uvedl, že on a Mühlheim zřídili dvě kazatelská místa²⁸. Konečně v červnu 1409 nadal jako (druhého) kazatele v Betlémské kapli Štěpána z Pálče a svěřil mu správu Hedvičiny koleje, sídlící tehdy v domě zvaném Jeruzalém²⁹. Historikové se shodují na tom, že Páleč do Betlémské kaple nenaštopil. S titulem betlémského kazatele nikde jinde neoperuje. Je také stěží představitelné, že by oba mistři, Páleč a Hus, nevzpomněli doby strávené bok po boku v Betlémské kapli, když o několik let později v tuhých polemikách želeli pokaženého přátelství. Páleč zřejmě na funkci, do níž byl navržen (formulace „qui fuerit praesentatus“ naznačuje, že dotace opět proběhla před prezentací

²⁵ Z. Siemiątkowska, *Jan Sczekna*, s. 47–49, hovoří dokonce o válce mezi Křížem a Štěknou o ovládnutí Královny koleje.

²⁶ C. Zawodzińska, *Kolegium królowej Jadwigi przy Uniwersytecie Karola w Pradze i jego pierwszy statut*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne“ 56/9, 1962, s. 19–38, zde s. 32.

²⁷ Soudí tak F.M. Bartoš, *Husův učitel Dr. Jan Štěkna a kaple Betlémská*, „Věstník České akademie věd a umění“ 58, 1949, s. 5–13, zde s. 7; Z. Siemiątkowska, *Jan Sczekna*, s. 39.

²⁸ *Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi prae-hussitici et hussitici illustrantia*, díl 1, ed. J. Eršil, Praha 1980, s. 232–233, č. 344.

²⁹ V. Sokol, *Příspěvek k dějinám kaple Betlémské*, s. 28–30.

kandidáta konzistoři), rezignoval z nějakého nesporného důvodu, o který se Hus ani později neotřel. Ani u něj není důvod předpokládat, že by v Betlémské kapli pravidelně kázal spolu s Husem. Místa druhého kazatele se ujal teprve mistr Mikuláš z Miličina, který je v této pozici doložen statutem Hedvičiny koleje z 29. dubna 1411. U něj můžeme kazatelskou činnost předpokládat; pokud se s ním Hus jako rektor kaple na kazatelně střídal, jak to předpokládala zakládací listina, Husova vlastní kazatelská produkce se tím nijak neumenšila³⁰.

Řada možných kandidátů na betlémskou kazatelnu, jejichž činnost je zahalena tajemstvím, se nevyčerpává Štěknou a Pálčem. Jaroslav Kadlec výkladem některých formulací v pramenech dospěl k názoru, že v Betlémské kapli kázal také mistr Ondřej z Brodu. To je dosti překvapivé, protože Ondřeje známe jako Husova protivníka, odpůrce viklefismu a později též utrakvismu³¹. Jeho reformní postila, kterou Kadlec klade přibližně na přelom 14. a 15. století, však v jednom kázání obsahuje výzvu k modlitbě „za dobrodince této kaple“³², přičemž máme doloženo, že v září 1398 Ondřej z Brodu asistoval na konzistoři při dožádání informace spojené s Betlémskou kaplí³³. Ve svědecké výpovědi proti Husovi podané někdy na podzim 1410 Ondřej uvedl, že když si připravoval kázání, které měl přednést na Zelený čtvrtek v Betlémské kapli, jeho klerik Václav mu oznámil, že se Jan Hus přihlásil k učení o remanenci³⁴.

---

³⁰ Více světla na alternaci kazatelů může vrhnout zatím podrobněji neprozkoumaná sbírka označovaná jako postila Husových zástupců. Srov. F.M. Bartoš, P. Spunar, *Soupis pramenů k literární činnosti M. Jana Husa a M. Jeronýma Pražského*, Praha 1965, s. 133–134, č. 84.

³¹ J. Kadlec, *Studien und Texte zum Leben und Wirken des Prager Magisters Andreas von Brod*, Münster 1982.

³² Idem, *Reformní postila a synodální kázání mistra Ondřeje z Brodu*, „Studie o rukopisech“ 16, 1977, s. 13–26, zde s. 23, pozn. 39.

³³ *Soudní akta konsistoře pražské*, díl 3, ed. F. Tadra, Praha 1896, s. 373.

³⁴ *Documenta Mag. Joannis Hus vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam et controversias de religione in Bohemia annis 1403–1418 motas*

Je třeba dát Jaroslavu Kadlecovi za pravdu, že formulace nena-
svědčuje staršímu chápání výpovědi v tom smyslu, že kázání si
připravoval Hus³⁵. Zájmeno „eodem“ odkazuje na stejnou osobu
jako zájmeno „suus“, a touto osobu musí být Ondřej – ostatně
podobně jako v jeho v bezprostředně následující výpovědi, kde se
Hus skrývá za zájmenem „ipse“ („et ipse [tzn. Hus] hoc conside-
rans, statim exivit ab eodem [tzn. Ondřej z Brodu]“). Klerikem je
totiž nepochybně míněn Václav z Brodu, který spolu s Ondřejem
vystupuje ve zmíněném zápise ze září 1398. Generální vikář
Mikuláš Puchník tehdy Janovi z Mýta a oběma brodským rodá-
kům vysvětlil jistou klauzuli v zakládací listině Betlémské kaple.
Nemámě žádnou povědomost, o co konkrétně šlo, takže je pou-
hým dohadem, že by se jednalo o možnost kazateleškého působení
Ondřeje z Brodu v Betlémě. Každopádně je možné, že celá epizoda
spadá do doby správcovství Štěpána z Kolína. Svědecká výpověď
není datována, jiní svědkové nicméně Jana Husa obviňovali, že
držel remanenci už před svým nástupem do Betlémské kaple³⁶.
Nepovažují za pravděpodobné, že by Ondřej z Brodu působil jako
druhý betlémský kazatel³⁷. Spíše vystupoval v kapli příležitostně
a pohostinsky, aby ulehčil jejímu rektorovi, který měl i další
závazky. Po nástupu Jana Husa, pro kterého byla Betlémská kaple
jediným obročím, potřeba takovéto výpomoci poklesla.

Souhrnně lze říci, že Betlémská kaple pravděpodobně měla až
do roku 1411 pouze jednoho stálého aktivního kazatele, jímž byl
rektor kaple. Místo druhého kazatele, vyhrazené původně Janu
Štěknovi, nebylo za jeho života formálně obsazeno. Štěkna asi
v kapli příležitostně kázal, jak na to naráží kronikářský záznam.

---

illustrantia, wyd. F. Palacký, Praha 1869, s. 181–182: „Item deponit, quod
eodem colligente sermonem, quem in Bethlehem post prandium in coena
domini praedicaturus erat, clericus suus, Wenceslaus nomine, veniens dixit:
Ecce jam dixit! Tunc testis dixit: quis dixit et quid dixit? Respondit: Hus dixit,
quod post consecrationem in eucharistia remanet panis“.

³⁵ J. Kadlec, *Reformní postila*, s. 23, pozn. 41a.

³⁶ *Documenta Mag. Joannis Hus*, s. 175.

³⁷ Předpokládal to J. Kadlec, *Reformní postila*, s. 16.

Podobně v kapli mohl vystupovat Ondřej z Brodu a možná i další kazatelé. Pohostinské kázání nebylo vyloučeno, koneckonců mistři kázali při univerzitních mších a dalších příležitostech v různých kostelích a také Jan Hus před svým jmenováním do Betléma kázal jako host u sv. Michala³⁸. Podmínkou byl písemný souhlas arcibiskupství s kazatelskou činností a dohoda s příslušným farářem³⁹. Smlouva mezi Betlémem a farou u sv. Filipa a Jakuba z roku 1403 omezovala počet mší v kapli, avšak nijak neregulovala počet kázání⁴⁰. Protože oltářník Matěj ani jeho nástupce Jakub neměli kázání v popisu práce a kazatelská činnost Štěpána z Pálče, datovaného roku 1409 jako druhý kazatel, není pravděpodobná, můžeme uzavřít, že zajištění pravidelného hlásání slova božího měl na starosti pouze Jan Hus. Nejpozději v dubnu 1411 nastoupil jako druhý kazatel Mikuláš z Miličina a podle zakládací listiny se s ním Hus měl na kazatelně střídát, avšak frekvence Husových kázání, nakolik se odráží v postile z toho roku, nijak nepoklesla.

Otázku, jak často se v Betlémské kapli mělo kázat, osvětlují dva již zmíněné úřední dokumenty: zakládací listina a smlouva mezi Husem a Zeiselmeisterem z roku 1403. Druhá písemnost bývá interpretována jako doklad každodenního kázání v kapli⁴¹. K těmto pramenům se druzí dvě svědectví současníků, z nichž každé se zdá podporovat jednu z verzí. Farář Jan Peklo uvedl v roce 1410 do žalobního protokolu, že Jan Hus hlásá možnost spásy bez papeže a že to „káže denně, v den sváteční i další“⁴².

³⁸ P. Soukup, *Jan Hus as a Preacher*, in: *A Companion to Jan Hus*, ed. F. Šmahel, ve spolupráci s O. Pavlíčkem, Leiden 2015, s. 96–129, zde s. 102.

³⁹ Příslušná synodální nařízení: J.V. Polc, Z. Hledíková, *Pražské synody a koncily předhusitské doby*, Praha 2002, s. 203–204, 208 a 224–225.

⁴⁰ *Základy starého místopisu pražského*, díl 1/2, s. 805.

⁴¹ *Ibidem*, s. 805: „Item officia sic debent ordinari et deinceps celebrari, quod una missa poterit decantari ante sermonem, qui fit de mane omni die, sed post sermonem non debent cantari, sed legi submissee“.

⁴² *Documenta Mag. Joannis Hus*, s. 178: „audivit M. Joannem Hus in sermone dixisse, quod possumus bene sine papa salvari, et hoc multotiens, et praedicat quotidie, die festivo et aliis“.

To by mohlo potvrzovat praxi každodenního kázání, je ale třeba vzít v úvahu, že se tu nemá jednat o exaktní výrok o frekvenci kázání, nýbrž že Peklo chtěl zdůraznit nebezpečnost Husových výroků. Naopak vzpomínka Oswalda Reinleina na Husovu kazatelskou činnost každodennímu kázání nenasvědčuje. Podle ní Jan Hus kázal v Betlémě „o všech svátečních dnech dvakrát, v postě však dvojmo každý den [...] a ve dny nedělní konal tři kázání“⁴³. Reinlein tuto informaci vtělil do svých protihusitských kázání sepsaných pro křižáky ve Vídni roku 1426, v nichž se vyjadřoval o situaci v Praze kolem roku 1413. Jeho údaje sice nejsou v naprostém souladu se zakládací listinou (ta předepisuje dvě, nikoli tři kázání v neděli, a jedno, nikoli dvě v postě), přesto jí jsou bližší než smlouvě z roku 1403. Rozpor mezi oběma dokumenty je podle mého názoru třeba řešit patřičnou interpretací dohody s Zeiselmeisterem. Ta nestanovuje frekvenci kázání, nýbrž mši: sloužit se mohou ve všechny dny, o nichž se ráno koná kázání⁴⁴. Počet těchto dní je nadále určen zakládací listinou, která ale stanovila minimální rozsah kázání, jež kazatel jistě mohl dobrovolně překročit.

Ani tento minimální počet dní však není v listině stanoven taxativně, nýbrž jen poukazem na zvyklosti v církvi. Co přesně znamenalo „diebus singulis ab ecclesia celebribus“, nevíme. Liturgický kalendář může být jen nepřímým vodítkem. Spojení kázání s liturgií nebylo ve středověku zdaleka samozřejmé. V liturgických knihách se o kázání mluví jen velmi málo a až do roku 1604 nebyl

⁴³ A. Vidmanová, *Stoupenci a protivníci Mistra Jana Husi*, „Husitský Tábor“ 4, 1981, s. 49–56, zde s. 50–52: „in Bethlehem predicaret omnibus diebus festivis duabus vicibus, in quadragesima vero omni die binies [...] et dominicis diebus tres sermones faciebat“. O autorovi P. Soukup, *Augustinian Prior Oswald Reinlein. A Biography of an Anti-Hussite Preacher*, in: *The Bohemian Reformation and Religious Practice*, díl 9, edd. Z.V. David, D.R. Holton, Praha 2014, s. 98–110.

⁴⁴ Pak je nutno interpungovat „una missa poterit decantari ante sermonem, qui fit de mane, omni die“ – „může se zpívat jedna mše před kázáním, které se koná ráno, po všechny dny“.

proslav po čtení evangelia závazný. Kněžské kázání se původně neodehrávalo během mše, nýbrž před ní či zcela mimo ni, a jen pomalu se po vzoru kázání biskupského stěhovalo do bohoslužby slova⁴⁵. Ani v pražském misálu z 15. století není kázání nijak vyznačeno a po evangeliu následuje rovnou *Credo*⁴⁶. Normativní dokumenty Betlémské kaple předpokládaly, že se kázání koná po mši, případně mezi dvěma bohoslužbami, každopádně ale mimo pořad ordinaria. Ve vrcholném i pozdním středověku nebylo výjimkou, že se mše odbyla bez kázání a věřící mohli odpoledne zaměřit na kázání specialistů – žebravých bratrů nebo predikantů. Jejich produkce se odehrávala buď zcela mimo liturgický rámeček, nebo během zvláštní bohoslužby bez mešní slavností⁴⁷.

Zatímco liturgika kázání spíše zanedbávala, věnovaly se frekvenci kázání některé synody. Ty už od raného středověku požadovaly, aby biskupové kázali o nedělích a svátcích. Nakolik tuto frekvenci napodobovaly i farní kostely, je obtížné říci. Ještě 4. lateránský koncil v kánonu 10 nařizuje biskupům ustanovit kazatele u katedrálních a konventních kostelů; o kázání farářů se tu nehovoří, zřejmě však nebylo považováno za dostatečné. Minimálně pro Francii a Anglii můžeme předpokládat, že se ve všech kostelích kázalo pravidelně o nedělích a svátcích. Pokud se objevily názory, že je třeba lidem poskytnout slovo boží častěji, nejlépe denně, šlo o doporučení, nikoli o nařízení⁴⁸. Také v Čechách

⁴⁵ M. Morard, *Quand liturgie épouse prédication. Note sur la place de la prédication dans la liturgie romaine au Moyen Âge (VIIIe-XIVe siècle)*, in: *Prédication et liturgie au Moyen Âge. Etudes réunies*, edd. N. Bériou, F. Morenzoni, Turnhout 2008, s. 79–126, zvl. s. 104–110, 118.

⁴⁶ Používám *Missale emendatum iuxta rubricam Pragensis ecclesie*, Leipzig: Johannes Honorius 1498.

⁴⁷ M. Menzel, *Predigt und Predigtorganisation im Mittelalter*, „Historisches Jahrbuch“ 111, 1991, s. 337–384, zde s. 357–358, 376; B. Neidiger, *Prädikaturstiftungen in Süddeutschland (1369–1530)*. Laien – Weltklerus – Bettelorden, Stuttgart 2011, s. 302.

⁴⁸ A. Lecoy de la Marche, *La chaire française au Moyen Age, spécialement au XIIIe siècle*, Paris 1868, s. 22–24, 206–207; D.W. Robertson Jr., *Frequency of*

můžeme přinejmenším od poloviny 14. století počítat s tím, že se ve farních kostelích „mluvalo v zásadě přinejmenším každou neděli“⁴⁹. Synoda z roku 1355 nařídila, aby správci kostelů každého dne nedělního a svátečního před kázáním k lidu dali prostor pro odříkání modliteb a vyznání z lidovém jazyce. To naznačuje, byť nepřikazuje, že se kázání konalo standardně každou nedělí a ve svátek. Ustanovení provinciálního statutu z roku 1349, že mendikanti nemají ve sváteční dny ráno kázat příliš dlouho, aby nezdrželi věřící od kázání ve farním kostele, vyznívá v témže smyslu. Také příkaz arcijáhna z roku 1355 ukládal plebánům při bohoslužbách kázat⁵⁰.

Tím ale stále není řečeno, které dny ke svátečním patřily. Liturgické knihy i seznamy perikop obsahují čtení netoliko na neděle, svátky *de tempore* spojené s Ježíšem, svátky svatých a všechny dny v postě, ale také na středy a pátky ostatních týdnů⁵¹. Avšak zdá se, že tyto všední dny nepatřily mezi *dies celebres*, na které pomýšlela zakládací listina Betlémské kaple. Chceme-li se alespoň přiblížit tomu, kdy se v kapli kázalo, zbývá podívat se na samotné Husovy texty. O jeho názorech na to, na které svátky je třeba kázat, by mohly vypovědět nejen jeho postily, ale také kazatelská pomůcka, která je mu připisována pod názvem *Prothemata de festivitatibus*. Soupis F.M. Bartoše a Pavla Spunara uvádí dva rukopisy tohoto díla, jeden v kapitulní knihovně v Praze a druhý v budyšínské městské knihovně⁵². Za opisy téhož díla je označil

---

Preaching in Thirteenth Century England, in: idem, *Essays in Medieval Culture*, Princeton 1980, s. 114–128; M. Menzel, *Predigt und Predigtorganisation*, s. 352–354.

⁴⁹ Tak to pro středověký Západ souhrnně formuloval J. Longère, *La prédication médiévale*, Paris 1983, s. 235.

⁵⁰ J.V. Polc, Z. Hledíková, *Pražské synody*, s. 175, 160, 168.

⁵¹ *Missale emendatum*; seznamy perikop: Praha, Knihovna Národního Muzea, XII E 8, f. 219r–226v; Bautzen, Stadtbibliothek, 8° 9, f. 183v–208r.

⁵² Praha, Archiv Pražského hradu – Knihovna Metropolitní kapituly u sv. Víta, D 14/1, f. 63v–68v; Bautzen, Stadtbibliothek, 4° 25, f. 184r–186r. F.M. Bartoš, P. Spunar, *Soupis*, s. 146, č. 95.

F.M. Bartoš už roku 1943, od té doby se jim nikdo nevěnoval⁵³. Jeho domněnku je ale třeba revidovat. Prothemata v pražském rukopise, ve skutečnosti spíše perikopy prothemat *de sanctis*, Bartoš atribuoval Husovi proto, že v témže kodexu spatřoval jeho autografy. Tuto hypotézu však vyvrátil již roku 1959 Pavel Spunar a Bartoš na základě toho odvolal Husovo autorství u kázání na sv. Mikuláše, které z téhož rukopisu dříve vydal⁵⁴. Tím ale padá i jediný důvod pro atribuci *Prothemat* Husovi. Podle incipitu se navíc zdá, že jejich text se liší od spisu v budyšínském rukopise, takže není jasné, proč z nich F.M. Bartoš udělal jedno dílo.

Budyšínský text nese název *Concordancie registri ewangeliorum per circulum anni* a Janu Husovi jej připisuje explicit rukopisu. Jedná se o seznam svátků s příslušnými evangelijními perikopami. Svátky jsou řazeny dle běhu církevního roku, přičemž nejdříve přicházejí perikopy *de tempore* na neděle, středy a pátky, v období od Popeleční středy do velikonočního oktávu a v týdnu před sv. Trojicí na každý den, a poté evangelia pro *proprium* i *commune sanctorum*. Perikopy jsou uvedeny velmi stručně několika počátečními slovy; ve většině případů za nimi následuje číslovka. Seřazeny podle těchto čísel vytvoří perikopy řadu zhruba odpovídající sledu kapitol v jednotlivých evangeliích. Jedná se zjevně o odkazy na jakousi evangelijní harmonii. Z 246 záznamů je číslo uvedeno u 147, zbylých 99 je bez odkazu, na číslovku je však vždy vynecháno místo⁵⁵. Bez konkrétní harmonie, pro kterou byla konkordance vytvořena, je tato pomůcka bezcenná, lépe řečeno nepřináší více než seznam perikop, jaký byl všeobecně a snadno

⁵³ F.M. Bartoš, *Ze spisovatelských počátků Husových*, „Věstník České akademie věd a umění“ 52, 1943, s. 29–46, zde s. 43; idem, *Literární činnost M. J. Husí*, Praha 1948, s. 69–70.

⁵⁴ P. Spunar, *Nový autograf M. J. Husí?*, „Listy filologické“ 82, 1959, s. 235–238; edice mikulášského kázání F.M. Bartoš, *Ze spisovatelských počátků*, s. 44–46, k autorství F.M. Bartoš, P. Spunar, *Soupis*, s. 274.

⁵⁵ Celkem 36 odkazů je vychýleno z pořadí, většinou mírně, jak to u evangelijních harmonií bývá.

dostupný. Text jednotlivých čtení podle ní dohledat nelze, neboť neuvádí kapitoly evangelií. To paradoxně zvyšuje historickou hodnotu textu, protože to podporuje atribuci Janu Husovi. Pro opsání konkordance samostatně bez odpovídající harmonie totiž nebylo jiného důvodu než pieta k autorovi pomůcky (popřípadě jejímu pouhému vlastníkovi a uživateli). To potvrzuje i samotný explicit svým poukazem na Husovo mučednictví: „Finis concordanciarum registri ewangeliorum per circulum anni M. Iohannis de Hussynecz, nunc vero martiris gloriosi“⁵⁶.

Pro poznání Husovy kazatelské praxe jsou *Concordancie registri ewangeliorum* nepoužitelné. Otázku střeďečního a pátečního kázání neřeší a nelze z nich poznat ani to, na které svátky světců Hus kázal. *Proprium de sanctis* je zjevně převzato z nějakého nepřilíš rozsáhlého seznamu perikop, který neobsahoval svátky českých patronů, zato uváděl čtení na den sv. Nerea, jehož svátek nebyl v Čechách příliš obvyklý. Obsahuje také vigílii a oktáv sv. Petra a vigílii sv. Matouše, na které nemáme dochováno žádné Husovo kázání. Ačkoli tedy můžeme rejstřík zapsaný v budyšínském rukopise velmi pravděpodobně spojit s Janem Husem, rozsah jeho kazatelské činnosti v Betlémské kapli z něj odvodit nelze.

Chceme-li stanovit počet dní, o nichž „je v jiných kostelích obvyklé kázat“, jak to formuluje zakládací listina kaple, nemáme v rukou žádný normativní pramen, který by nabízel přesné údaje. Počet kázání se v církevní legislativě nereguloval. Máme ale k dispozici taxativní výčet svátků, které pražská provinciální statuta z roku 1349 předepsala jako dny pracovního klidu. Kromě všech nedělí sem patří 13 svátků spojených s Kristem, 4 svátky mariánské, 32 svátků světců a světic, patrocinium kostela a posvícení (v případě Betlémské kaple den Mláďátek a 25. říjen). Pozdější rukopisy zachycují dva svátky nově zavedené v dalším průběhu 14. století – sv. Zikmunda a Navštívení Panny Marie⁵⁷. Celkem se

⁵⁶ Bautzen, Stadtbibliothek, 4° 25, f. 186r.

⁵⁷ J.V. Polc, Z. Hledíková, *Pražské synody*, s. 143–144.

jedná o 53 dní v roce; přitom na svátky Navštívení a čtyř doktorů církve se po mši smělo do práce, na kázání při mši to však nemělo vliv. Jaroslav Čechura dospěl promítnutím svátků do kalendáře k průměrnému počtu 5,2 pracovního dne v týdnu (tedy 94 dní pracovního klidu)⁵⁸. V našem případě je ale situace se svátky světců, které připadly na neděli, poněkud odlišná. Kazatel mohl v takovém případě pronést řeči na nedělní i na sváteční čtení v týž den⁵⁹. Nasvědčoval by tomu údaj Oswalda Reinleina o třech kázáních v neděli i některé položky Husových tzv. Betlémských kázání. Pokud budeme modelově počítat, že sedmina svátků připadla na neděli a že kazatel v tomto případě pronesl jen jedno kázání o světcích, snížil by se počet kázání v roce přibližně o sedm. Odečíst je dále třeba neděli velikonoční a svatodušní, které Arnoštova statuta uvádějí mezi svátky christologickými.

Dospíváme tak k počtu 103 svátků, které by mohly patřit mezi „dies ab ecclesia celebres“. K tomu je zřejmě třeba přidat 40 všedních dní v postě, kdy měl betlémský kazatel kázat ráno, jak to bylo obvyklé. Složitější je otázka adventu, pro který zakládací listina stanovuje stejné podmínky jako pro půst. Dokument přísně vzato nehovoří o tom, že v postě a adventu se má kázat každý den, nýbrž že má být denně jedno, nikoli dvě kázání, jak je zvykem i v jiných kostelích. Tato ustanovení můžeme srovnat s dostupnými údaji o jihoněmeckých predikaturách v pozdním středověku, ani to nám však nepomůže. Tato zvláštní kazatelská obročí vykazují značnou variabilitu, pokud jde o přání fundátorů ohledně frekvence kázání. Standardem bylo, stejně jako v Betlémě, kázání v neděli a ve svátky, v adventu a postě. Existovaly ale i predikatury, jejichž držitelé v neděli kázat nesměli, neboť to bylo vyhrazeno faráři. Také výčet svátků se různil. Pro advent a půst kazatelské fundace předepisovaly mimo neděle jedno, dvě nebo

---

⁵⁸ J. Čechura, *Počet pracovních dnů v Čechách v pozdním středověku*, „Časopis Národního muzea, řada historická“ 158, 1989, s. 157–170.

⁵⁹ Pro 13. století srov. A. Lecoy de la Marche, *La chaire française*, s. 213.

tři kázání týdně, nebo také kázání každý všední den. Doložit se dají všemožné kombinace těchto ustanovení, tu s převahou kázání v postě, jindy v adventu. Na rozdíl od Betlémské kaple, jež byla samostatnou budovou, nikoli jen obročím zřízeným u existujícího kostela, byl u predikatur naprostou výjimkou požadavek více než jednoho kázání v jeden den⁶⁰.

Liturgické i homiletické příručky počítaly s každodenním kázáním v postě, avšak v adventu tomu tak zřejmě nebylo a nebyly k dispozici ani speciální perikopy pro každý den. Pokud se budeme držet bohemikálních seznamů perikop, ty pro advent předepisují čtení na středy, pátky, sobotu o suchých dnech (po třetí neděli) a Štědrý večer. Z 18 až 24 všedních dní v adventu tedy existovala čtení na 7 až 10 dní. Formulace z fundačního aktu oltáře svatých panen z roku 1396 ale nasvědčuje každodennímu kázání v postě i adventu, když nařizuje mši každý den před kázáním. Sečteme-li neděle a svátky s adventními a postními dny, dostáváme se k hypotetickému počtu kázání, které v Betlémské kapli očekávali jeho zakladatelé. Podle litery zakládacího aktu byl tamní kazatel povinen pronést ročně kolem 250 kázání⁶¹. Oproti běžným farnostem, kde můžeme počítat nanejvýše se 140 kázáními ročně (neděle, svátky, půst), se tak provoz v Betlémě vyrovnal mendikantským kostelům specializovaným na kázání⁶².

Odpovídají tomuto hypotetickému propočtu dochované kazatelské sbírky Jana Husa? Na první pohled nikoli. Počet kázání obsažených v jednotlivých postilách se dosti výrazně liší, takže zjevně nereflktují Husovu kazatelskou činnost ve stejné míře. Ve většině případů jsou tyto sbírky v písemné podobě míněny jako zásobárna studijního materiálu pro účely dalších kazatelů,

⁶⁰ B. Neidiger, *Prädikaturstiftungen*, s. 300–315.

⁶¹ Výpočet na základě uvedených údajů a úvah vypadá následovně: 2 krát (52 nedělí + 51 svátků) minus 7 svátků připadajících na neděli + 40 všedních dní v postě + <7; 24> všedních dní v adventu = 246 až 263 kázání.

⁶² Pro kostely žebrařských řádů uvádí M. Menzel, *Predigt und Predigtorganisation*, s. 358, přibližně 240–250 kázání ročně.

ale i samotného Husa, který ze svých starších prací často čerpal. Ať už jde o dodatečně zredigované přípravy upravené na konci roku pro publikaci, nebo o čistě literární produkty, jako je *Česká nedělní postila*, mají dosti daleko k ústně přednášeným kázáním. Ve druhém případě mohly vzniknout bez vazby na liturgický rok a na živé kázání⁶³. Užší vztah ke kazatelské praxi můžeme předpokládat u sbírek s větším počtem kázání, zvláště jde-li o postily *per circulum anni*. Rozdělení temporálu a sanktorálu naopak indikuje příručkový či modelový charakter sbírky.

Nejstarší Husovou postilou jsou *Puncta*, pocházející ještě z doby před jeho nástupem do Betlémské kaple. Jan Hus je psal od léta 1400 do léta 1401, načež sbírku seřadil tak, aby začínala adventem. Dochována je jak ve verzi *per circulum anni*, tak v podobě rozdělené na část *de tempore* a *de sanctis*. Obsahuje celkem 187 kázání na evangelia i epištoly, byť počet v jednotlivých rukopisech kolísá a některá byla zjevně zařazena dodatečně⁶⁴.

Postila zvaná *Collecta Ad te levavi* z roku 1404–1405 má 99 kázání *de tempore*, evangelijních i epištolních. Na většinu nedělí přicházejí dvě kázání, v době od adventu do Velikonoc však někdy pouze jedno. Kázání na postní ani adventní všední dny se zde nenacházejí (s jedinou výjimkou Štědrého večera), ostatně jako v žádné jiné Husově postile kromě *Quadragesimale* a *Sermones in Bethlehem*. Jinak v Husových sbírkách nalézáme všednodenní kázání jen v týdnu po Velikonocích a po Letnicích, jejichž pondělí a úterý patří mezi svátky vyhlášené synodálním statutem. V souladu s tím obsahují *Collecta* kázání na svatodušní pondělí a úterý⁶⁵.

⁶³ A. Vidmanová, *Hus als Prediger*, s. 73–78.

⁶⁴ Základní informace o postile včetně důvodů pro nové datování uvádím ve studii *The „Puncta“ of Jan Hus. The Latin Transmission of Vernacular Preaching*, in: *Pursuing a New Order. Central European Vernaculars between Theology and Politics*, ed. P. Rychterová (v tisku).

⁶⁵ *Magistri Iohannis Hus Sermones de tempore qui Collecta dicuntur*, ed. A. Vidmanová-Schmidtová, Praha 1959 (*Magistri Ioannis Hus Opera Omnia*, dále: MIHO, 7).

V případě sbírky *Dicta*, kladené historiky do roku 1407–1408, o Husově autorství panují pochyby⁶⁶. Jedná se o postilu *de tempore* s přimísenými třemi kázáními na svátky svatých – sv. Štěpána, sv. Jana Evangelisty a na Hromnice, jedním kázáním posvícenským a jedním pohřebním. Protože postila je čistě evangelijní (až na kázání na sv. Trojici, které vykládá verš z knihy Genesis), obsahuje vždy jedno kázání na daný den; pouze na Sexagesimu a 7. neděli po Trojici přichází dvojí kázání na stejnou perikopu. Celkem je zde 65 textů. Nesystémové zařazení tří zimních kázání *de sanctis* a vložení dvou krátkých Husových traktátů činí dojem, že sbírka přece jen vznikla z pracovních materiálů aktivního kazatele, nikoli pouze u psacího stolu⁶⁷.

Postila *de tempore* nazývaná *Leccionarium bipartitum* bývá kladena do roku 1408–1409. Je považována za homileticko-exegetickou pomůcku, v níž se Hus snažil shromáždit užitečný materiál pro kázání liturgického roku. Obsahuje 127 kázání, z toho 50 v zimní a 77 v letní části. Na každý svátek uvádí většinou dvě kázání, na epištolu i na evangelium; u sedmi nedělí epištolní kázání chybí. Na Vánoce i Velikonoce přichází vždy pět kázání, objevují se pondělky a úterky po Velikonocích a Letnicích. Do běhu temporálního cyklu jsou opět zařazena kázání na sv. Štěpána a sv. Jana Evangelistu a také na Mláďátka⁶⁸.

Podobným stylem jako *Leccionarium* – formou glos k lemmatům perikopy – je vypracováno i Husovo *Quadragesimale*. Obsahuje výklady na všechny všední dny v postě od Popeleční středy po Zelený čtvrtek, a to většinou po jednom na epištolu a na evangelium, pouze v pěti případech výklad dvojí. Na konci sbírky

⁶⁶ Osobně nepokládám tyto pochybnosti za nezvratné. Srov. moji recenzi ve „*Studia mediaevalia Bohemica*“ 6, 2014, s. 312–314.

⁶⁷ *Dicta de tempore magistro Iohanni Hus attributa*, ed. J. Zachová, Turnhout 2011 (MIHO, 26; Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis, 239).

⁶⁸ Pro zimní část vycházím z edice *Magistri Iohannis Hus Leccionarium bipartitum. Pars hiemalis*, ed. A. Vidmanová-Schmidtová, Praha 1988 (MIHO, 9), pro letní část z rukopisu Praha, Národní knihovna České republiky, III A 6, f. 64rb–134rb.

chybí tři evangelijní kázání na úterý, středu a čtvrtek pašijového týdne, nadbytečně pak přichází krátký výklad na evangelium neděle *Laetare*⁶⁹.

Zvláštní pozici mezi Husovými postilami mají *Sermones in Bethlehem* z roku 1410–1411. Jde o postilu *per circulum anni* s kázáními temporálu a sanktorálu i s promluvy v postě. Dochována je ve dvou verzích, které vznikly prací dvou posluchačů vybavených Husovými poznámkami. Výchozí materiály byly dosti surové, takže postila relativně věrně odráží kazatelskou praxi. Obsahuje největší počet položek ze všech Husových postil, celkem 278. Jsou to jak kázání epištolní, tak evangelijní, přičemž na jeden den má sbírka jedno až tři kázání⁷⁰.

Tzv. *Postilla adumbrata* vznikla v roce 1411–1412 a má 168 kázání. Jsou to kázání na evangelia i epištoly *de tempore* a *de sanctis* v počtu jednoho či dvou kázání na jeden den. V postě jsou uvedena jen kázání nedělní a na čtvrtek až sobotu pašijového týdne, po Velikonocích přicházejí kázání na pondělí až středu. Osm posvícenských a čtyři pohřební kázání napovídají, že Hus byl vyhledávaným kazatelem, jenž při těchto příležitostech vystupoval i v jiných kostelích. Kázání na svátky světců jsou pro zimní a jarní období připojeny na konci postily, letní a podzimní svátky jsou vloženy do pořadu liturgického roku⁷¹. Poukazuje to na nedůslednost či spíše změnu názoru na uchovávání kázání a profilaci celé sbírky, jakou jsme zaznamenali už u dvou sbírek *de tempore*, jež na počátku obsahují několik kázání o světcích⁷².

⁶⁹ Tento popis je třeba chápat jako předběžný, protože se zakládá pouze na jednom rukopise: Praha, Národní knihovna České republiky, I C 11, f. 12r–131v, který obsahuje celkem 79 kázání. *Quadragesimale* je takřka neznámé, srov. výčet rukopisů a literatury v F.M. Bartoš, P. Spunar, *Soupis*, s. 148–149, č. 97.

⁷⁰ Vydal V. Flajšhans, *M. Io. Hus Sermones in Capella Bethlehem*, 1–6, „Věstník Královské české společnosti nauk“ 1938, 1939, 1940, 1941, 1943, 1945.

⁷¹ Vycházím z edice *Magistri Iohannis Hus Postilla adumbrata*, ed. B. Ryba, Praha 1975 (MIHO, 13); Turnhout 2015 (Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis, 261).

⁷² Přítomnost štěpánského a janovského kázání v *Dictech* a *Leccionariu* by se dalo vysvětlit tím, že tyto svátky patří mezi Narození a Zjevení Páně, které

Česká nedělní postila Jana Husa je dílem ryze literárním, které nevznikalo souběžně s liturgickými slavnostmi, nýbrž u písařského pultu. Vykládá pouze evangelia, takže má na každý den jen jedno kázání. Jsou to promluvy nedělní, k nimž se druží kázání na pondělí a úterý po Velikonocích i Letnicích, na sv. Trojici a dvě na posvícení⁷³.

Obě Husovy sváteční sbírky, latinská i česká, vznikly sebráním kázání, jež nepocházela všechna z jednoho církevního roku. Latinské *Sermones de sanctis* obsahují 77 kázání na epištoly i evangelia. Na každého svätce připadá jedno až tři kázání, pouze mariánských je až šest na jeden svátek; devět kázání spadá do *commune sanctorum*⁷⁴. Česká sváteční kázání jsou spíše *sermones festuales* než *de sanctis*, neboť obsahují kromě svátků svätců také texty na Vánoce, Nový rok a Křest Páně. Celkem 21 kázání vykládá (s výjimkou epištolní části kázání na Křest) příslušná evangelia⁷⁵.

Z tohoto přehledu je zřejmé, že Husova praxe při písemném uchování kázání se různila. Výsledné postily proto vykazují různou míru zliterárnění a zaujímají různou pozici na škále mezi sbírkami modelovými a dokumentárními. Nejlépe dokumentují frekvenci Husova kázání *Sermones in Bethlehem*. Jako asi jediná postila nebyla tato sbírka na konci roku redigována samotným Husem, nýbrž předána ke zpracování jeho posluchačům⁷⁶. Ti zřejmě kázání nepřeražovali ani nevyřazovali. V 9 případech z 278 je v rukopise poznámka, že text na dané téma chybí; právě proto ale můžeme předpokládat, že Hus takové kázání pronesl.

---

mají pevné datum, takže jejich umístění do postily *de tempore* – na rozdíl od svätků v jiných obdobích roku – nečinilo potíže. Nevysvětluje se tím však přítomnost kázání na Hromnice a Mládátka.

⁷³ Mistr Jan Hus, *Česká nedělní postila. Vyloženie svätých čtení nedělních*, ed. J. Daňhelka, Praha 1992 (MIHO, 2). Okolnosti vzniku podrobně popsala A. Vidmanová, *Kdy, kde a jak psal Hus českou Postillu*, „Listy filologické“ 112, 1989, s. 144–158.

⁷⁴ J. Hus, *Sermones de sanctis*.

⁷⁵ Mistr Jan Hus, *Česká sváteční kázání*, ed. J. Daňhelka, Praha 1995 (MIHO, 3).

⁷⁶ E. Kamínková, *Husova Betlémská kázání a jejich dvě recenze*, Praha 1963, s. 75–77.

Z postily vyplývá, že betlémský rektor pronášel obvykle dvě kázání každou neděli a k tomu jedno až dvě kázání týdně na svátky světců (v průměru 1,4). O některých nedělích a svátcích pronesl tři kázání, když si výklad evangelia nebo epištoly rozdělil na ranní a odpolední část. Pokud svátek připadl na neděli, jako v případě Obrácení sv. Pavla, kázal dvakrát na sváteční a jednou na nedělní perikopu. V postě kázal denně, a to většinou dvakrát, na Zelený čtvrtek třikrát; za 40 všedních dní postu pronesl celkem 67 kázání. V adventu se každodenní kázání nekonalo: z 20 všedních dní adventu roku 1410 kázal Hus ve 14 dnech, a to většinou jednu, ve čtyřech případech dvě promluvy. Dvě sváteční kázání pronesl na sv. Mikuláše, o nedělích také dvě, pouze na první adventní neděli tři. Nedostatek perikop pro všední dny řešil tím, že postupně vykládal jednu biblickou knihu: epištolu první adventní neděle (Ř 13, 11–13) ve 13 pokračováních až do druhé adventní soboty a poté Judovu epištolu (11–25) v pěti kázáních od středy do soboty třetího adventního týdne. Ve velikonočním oktávu Hus proslovoval dvě kázání denně po celý týden, podobně od pondělí do čtvrtka v oktávu svatodušním⁷⁷. Od ustanovení zakládací listiny se tak odchýlil tím, že v adventu a postu častokrát kázal víc než jednou denně, zatímco na některé svátky přednesl jen jedno, nikoli dvě kázání.

Souhrnný pohled na všechny Husovy kazatelské sbírky nám konečně může poskytnout představu o počtu svátků, na které se Hus připravoval. Nemůže jít o nic jiného než o hypotetické výpočty. Na jednu stranu je třeba počítat s tím, že žádná sbírka není kompletní, ať už záměrně kvůli žánrovým omezením (pouze evangelijní, pouze *de tempore* apod.), nebo proto, že z ní některá kázání nedopatřením vypadla. Zkombinováním údajů z různých postil se tento nedostatek může částečně napravit. Na druhou stranu vícečetná kázání na jeden svátek (typicky na epištolu i evangelium)

---

⁷⁷ Propočty jsou založeny na identifikaci kázání v rejstříku edice V. Flajšhans, *M. Io. Hus Sermones in Capella Bethlehem*, 5, s. 141–152.

mohly u modelových postil sloužit jen jako nabídka materiálu, z níž si kazatel pro své vystoupení vybral jen jednu možnost. Pokusme se nicméně stanovit přibližnou horní hranici pro počet kázání v roce. Ve svých sbírkách Hus shromáždil materiál, který mu umožňoval kázat přibližně obden, přičemž v každý takový den pronesl průměrně dvě kázání. Celkem jeho postily obsahují texty na 171 svátečních a všedních dní a nabízejí roční maximum 340 kázání. Na každou z 50 nedělí církevního roku připadají dvě kázání, odchylky od toho standardu jsou nečetné; pro neděle Narození a Zmrtvýchvstání Páně si Hus připravoval až pět kázání. Na ostatní christologické svátky připadají dvě až tři kázání, což dává průměrně 3,14 kázání na každý ze sedmi svátků temporálu.

U svátků svatých je průměr opět dvě kázání, přičemž se v Husových postilách takových příležitostí shledá jedenačtyřicet. To přesně odpovídá počtu svátků svatých vyjmenovaných v Arnoštových statutech, v jejich skladbě však najdeme rozdíly. Hus nekázal na dny čtyř doktorů církve ani na sv. Lukáše, nad rámec statut však světil dny Obrácení sv. Pavla, Nastolení sv. Petra, Stětí Jana Křtitele, Dušičky a sv. Alžbětu. Modelově můžeme navíc započítat také dvojí kázání posvícenské, byť víme, že některé sbírky jich mají do zásoby mnohem víc. U kázání na všední dny je průměrný počet kázání 1,8. Celkem se jedná o 72 dní; kromě adventu a postu sem spadají dny velikonočního a svatodušního oktávu, vigilie některých svátků (sv. Ondřeje, Jiří, Jana Křtitele a Nanebevzetí) a několik dalších izolovaných všedních dní. V adventu nalezneme kázání na 14 všedních dní s maximálním celkovým počtem 17 promluv, v postě máme na 40 všedních dní 84 kázání.

Ačkoli počty uváděné v tomto článku nemohou zůstat než modelovými odhady, dopracovali jsme se přece jen k hraničním číslům intervalu, v němž se pohybovala Husova kazatelská činnost v Betlémské kapli. Nepotvrdila se domněnka, že se v kapli kázalo každý den. Východiskem musí zůstat ustanovení zakládací listiny z roku 1391, nikoli dvojnásobná formulace smlouvy Jana

Husa s Mikulášem Zeiselmeisterem z roku 1403. Přání zakladatele uváděl během svého působení do života z drtivé většiny sám Hus. Činnost dalších kandidátů na kazatelské místo v Betlémské kapli nelze doložit před rokem 1411 a ani poté nástup druhého kazatele Husovu aktivitu příliš neovlivnil. Povinnost rektora kaple podle zakládacího aktu obnášela pronesení přibližně 250 kázání ročně. Jan Hus však kázal více: jeho postily poskytují materiál až pro 340 kázání ročně. To, že se skutečný počet přednesených proslovů pohyboval mezi těmito extrémy, naznačují *Sermones in Bethlehem* s 278 kázáními. Za celou dobu činnosti Jana Husa v Betlémské kapli od jeho jmenování 14. března 1402 do odchodu z Prahy koncem listopadu 1412 to představuje přibližně 2 600 až 3 600 kázání s reálnou střední hodnotou odvozenou z postily roku 1411 ve výši 3 000 kázání. K tomu přistupují kázání pronášená před nástupem do Betléma od léta 1400 a kázání během dvou let v exilu a cestou do Kostnice a navíc příležitostná kázání mimo pravidelný program Betlémské kaple. Ze tří tisícovek živých kázání jich máme v uvedených Husových postilách písemně dochováno 1 160, navíc pak další jednotlivá kázání ke kléru i k lidu. Budoucí výzkum textových vztahů mezi Husovými kazatelskými sbírkami snad lépe osvětlí praxi při uchovávání proslovů v písemné podobě i redakční procesy, jež při tom byly ve hře, a ukáže, nakolik se můžeme přiblížit k živému kázání a reálnému kazatelskému provozu v Betlémské kapli⁷⁸.

PREACHING IN THE BETHLEHEM CHAPEL IN THE TIMES OF HUS

ABSTRACT

This article attempts to resolve two questions connected with the Bethlehem Chapel in the first decade of the fifteenth century: how often sermons were preached and who delivered them. The Chapel's foundation charter from 1391 envisaged two preachers benefices. The one reserved for the rector was

⁷⁸ Tato studie vznikla v rámci projektu Grantové agentury České republiky P405/12/G148 „Kulturní kódy a jejich proměny v husitském období“.

occupied successively by John Protiva, Stephen of Kolín, and, from 1402, Jan Hus. Appointing a second preacher proved to be a problem, as the candidate, John Štěkna, was apparently never confirmed by the archbishopric. Nevertheless, Štěkna may have occasionally preached at Bethlehem as a visiting preacher, much like Andrew of Brod, probably in the 1390s. Stephen Pálec was appointed second preacher in 1409 but most likely, never assumed that office. Thus, as late as 1411, Nicholas of Miličín became second preacher of the Bethlehem Chapel. Even after that date, however, the bulk of Bethlehem sermons were delivered by Jan Hus.

Two sorts of documents shed light on the frequency of preaching at Bethlehem Chapel: the normative texts (deeds), and sermon collections. The foundation charter imposed on the rector the duty of preaching two sermons each Sunday and on normal feast days, and one sermon on every day of Advent and Lent. Other sources indicate this amounted to 246 to 263 sermons a year. Some historians understand the agreement made between Jan Hus and the local parish priest in 1403 to suggest daily preaching at Bethlehem; the evidence, however, does not support this interpretation. Surviving sermon collections of Jan Hus reflect his live preaching to various degrees. Some of them are model collections, others are closer to documentary materials. In total, Hus collected preaching materials for 171 different days, with a cumulative yearly maximum of 340 sermons. In fact, he preached less than that, as suggested by his 1411 collection, which contains 278 sermons. During his time at Bethlehem Chapel between 1402 and 1412, Hus might have preached ca. 3000 sermons. The frequency of preaching at Bethlehem in that time was much higher than in ordinary parish churches and certainly equalled the number of sermons given in specialised mendicant churches.

Pavel Soukup – doktor historii, pracownik naukowy w Centrum mediawistických studií Akademie věd České republiky w Pradze. Autor m.in. *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*, Praha 2011; *Jan Hus. Život a smrt kazatele*, Praha 2015 (wersja niemiecka: *Jan Hus*, Stuttgart 2014).